

PSALM 105
WONDEREN ONBEDAARLIJK

INLEIDING

Het is één van de vreemde openingszinnen uit Oosterhuis' vrije versie van de psalmen, die van Psalm 105. 'Ik word bij mijn oren vastgegrepen'. Dat roept de sfeer op van een klaslokaal uit voorbije tijden en een onderwijzer die een handeling verricht die nu bij de wet verboden is. Ik weet nog hoe het voelt als ik eraan terugdenk, en misschien is dat bij Huub net zo – al kan ik me niet voorstellen dat hij zijn onderwijzers soms zo tot wanhoop dreef als ik de mijne.

De letterlijke tekst van de psalm begint in de eerste 11 verzen met een oproep om Gods daden te gedenken, en daarna gaat de psalm 35 verzen lang door Genesis heen, van Abraham tot Mozes, en door Exodus, met Mozes en de uittocht, en de gang door de woestijn, om ten slotte God te danken voor zijn bevrijding. Er wordt opgeroepen te gedenken om uit te komen bij het dānken.

En nu snap ik die oren van Oosterhuis ook beter. 'Mijn oren' moeten het horen, de verhalen, zó dat je je ermee identificeert. Het blijven geen verhalen van vroeger, maar in mijn oren waarbij ik word vastgegrepen, teruggevlogen naar onheuglijke tijden, daarin klinkt het verhaal dat ons zegt dat die bevrijding van toen ook ónze bevrijding is, dat die ervaring uit onheuglijke tijden deel uitmaakt van wat wij ervaren in onze levens.

Oosterhuis noemt de kern van de psalm in de twee losstaande regels:

'Ongehoorde verhalen',
'wonderen onbedaarlijk'.

Van die tweede regel is het evangelieverhaal voor vandaag een goed voorbeeld. 'De genezing van een maanzieke', heet het verhaal blijkens de opschriften in de meeste vertalingen. In de bijbelkunde en bij de uitleggers van dit verhaal is er een grote fixatie te bespeuren op die ziekte, of dat nu was wat wij epilepsie noemen of iets anders, en wat dan precies? Er zijn hele boeken geschreven over de diverse ziektebeelden in de bijbel en hoe wij die tegenwoordig noemen. Nu hebben alle aanduidingen van de wereld nog nooit geholpen om ziektes de baas te worden. Goede medicatie en deskundige therapie wel, en op dat laatste ligt in Mattheüs' verhaal ook de nadruk. Ik heb vertaald dat de jongen 'vlagen van waanzin heeft'. Dat is een betere weergave dan dat hij maanziek (of wat voor andere benaming ook) is. In de bijbel is er een sterke voorkeur om, als je iets mankeert naar lichaam of geest, te zeggen dat je een kwaal, of een boze geest hébt, en niet dat je gek of ziek bént. Je bént niet je kwaal. Dan zou dat je voor altijd bepalen. Als je iets hébt, kan je hopen op een tijd dat je het niet meer zult hebben.

PSALM 105 VRIJ ¹

¹ Huub Oosterhuis, 150 Psalmen vrij, Amsterdam 2011, 170-71.

Ik word bij mijn oren vastgegrepen,
teruggevlogen
naar onheuglijke tijden:

ik schuifel mee in een drom
de lange gangen van Angstland
tot over de drempel: daar wenkt
de verte, vrijheid, woestijn.
Een tichel wordt van mijn schouder getild,
ik hoef het onmogelijk zware
niet meer te dragen.

Ongehoorde verhalen

'Wij riepen: Geef ons te eten
en Hij liet kwartels komen.
Het dauwde brood uit de hemel.
Hij scheurde de rotsen open,
dan gutste het water in stromen
midden in de woestijn.'

Wonderen onbedaarlijk

God van Abraham, God van Izaäk,
God van Jakob en Mozes.

Die als wij schreeuwen HOORT.
Die ons het bittere zoet maakt.

De schoot die ons baarde
de Naam die ons draagt.

MATTHEÛS 17:14-20

14 Toen zij bij de mensenmenigte aankwamen,
kwam er een mens op hem toe
die voor hem knielde en zei:
15 Heer, ontferm u over mijn zoon,
hij heeft vlagen van waanzin en lijdt er zwaar onder;
vaak valt hij in het vuur en vaak in het water.
16 En ik heb hem bij uw leerlingen gebracht
en die waren niet bij machte hem te genezen.
17 Jezus reageerde met:
O mensengeslacht zonder geloof en verward,
tot wanneer zal ik bij jullie zijn,
tot wanneer het met jullie uithouden?
Breng hem hier, bij mij.
18 Toen Jezus hem afstrafte, die boze geest,

ging hij weg, uit de jongen vandaan,
 en genas hij, vanaf precies dat uur.
 19 Toen kwamen de leerlingen tot Jezus
 en, zonder anderen erbij, zeiden ze:
 Waardoor zijn wij niet bij machte geweest
 hem uit te werpen?
 20 Hij zegt tot hen:
 Door dat kleine geloof van jullie,
 want in waarheid zeg ik jullie:
 als je een geloof hebt als een mosterdkorrel,
 zul je tot deze berg zeggen
 ‘ga van deze plek naar die daar’
 en hij zal gaan,
 er is niets voor jullie dat onmogelijk zal zijn.’

ONGEHOORD

Prachtig hoe wij in de vrije versie van Psalm 105 in een handomdraai veranderen van verre toeschouwers uit een latere tijd in de uit slavernij bevrijde mensen: ‘ik hoef het onmogelijk zware niet meer te dragen.’ ‘Ongehoorde verhalen’, lasen we. Dat zijn ze in dubbel opzicht. Het zijn verhalen die nog nooit gehoord zijn, nog nooit góed, nog nooit zo dat ze ook echt volop en voluit geleefd zijn. En ze zijn ongehoord in de betekenis van ‘onbehoorlijk’, maar dat komt dan omdat ze nooit goed gehoord zijn.

Zo is het verhaal over de jongen die door Jezus genezen wordt, algemeen aanvaard met als moraal: als je maar gelooft, kun je alles, ook beter worden van een fatale ziekte. Binnen en buiten de kerk, met of zonder de beladenheid van een geloof, werd en wordt dat met bedenkelijke vanzelfsprekendheid gehoord. Na een slecht-nieuwsbericht van de specialist: ‘Maar je moet ertegen vechten, je moet er positief ingaan.’ Een houding die soms veel oplevert, maar die toch ook vaak eindigt in teksten op rouwbrieven met ‘deze strijd kon je niet winnen.’ Iedereen kiest natuurlijk zijn eigen wijze van reageren, ik blijf daar eerbiedig af, maar ik ben toch altijd opgelucht als ik een verhaal hoor als dat van de langeafstandszwemmer Maarten van der Weijden, die op zijn negentiende lymfatische leukemie kreeg, daarvan genas en vervolgens Olympisch goud won. Een jongen die van de dokter zo’n bericht kreeg dat als een doods aankondiging klonk, en die dan na een spannende en intensieve periode zegt: ‘Ik heb niet gewonnen van die ziekte, ik heb geluk gehad.’² Nog eens: ieder kiest de opvatting of de strijdwijze om ziekte en ellende te lijf te gaan of te doorstaan, het gaat pas mis als ánderen je gaan vertellen hoe je dat moet doen. Iedere zin die begint met ‘je moet maar zo denken...’ of met een bedachtzaam gezicht, waarna er een goede raad volgt over internetsites, elke goed bedoelde raad zelf draagt al de kiem in zich van afwijzing. Want als de zieke in kwestie de goede raad niet ter harte neemt, ja dan moet-ie het zelf maar weten. Dan kan de goede raadgever zijn handen wassen in onschuld. En als het opvol-

² In de bijlage Lux van de NRC van zaterdag 26 augustus 2017.

gen van de goede raad ('geloof in je eigen kracht', 'positief denken') niet het gewenste resultaat heeft, kan de slaker van die kreten zeggen dat je toch niet genoeg in je eigen kracht hebt geloofd of niet positief genoeg bent geweest.

Dus dat is het gevaarlijke aan de zinnen van Jezus tegen zijn leerlingen: verzet hun geloof geen bergen, dan zijn ze aantoonbaar onder de maat gebleven.

Is dat het evangelie? Dan is het ongehoord, in de zin van onfatsoenlijk. Maar nee, dit is een vervorming van hoe het eigenlijk is, hoe het bedoeld is.

Er vallen een paar zaken op. In de eerste plaats: de vraag wat die jongen nu eigenlijk precies mankeerde en wat je daar voor medisch etiket op moet plakken, interesseert Jezus geen ene moer. In anderhalf, twee regels is de kwade geest die het kind plaagt weg en is de patiënt aan de beterende hand. Dat is het verrukkelijke ongehoorde – dat de Messias zó ingrijpt.

In de tweede plaats is daar wat Jezus zégt. Als we het lezen, klinkt het streng, onverbiddelijk, op het veroordelende af.

'O ongelovig en verkeerd geslacht!' roept hij uit en je denkt zowaar eerst nog dat hij het tegen die vader heeft die voor hem op z'n knieën ligt, maar nee, het is bedoeld voor de discipelen die de jongen niet hadden kunnen genezen toen Jezus op de berg verheerlijkt werd (in het hieraan voorafgaande verhaal). Wat is er eigenlijk verkeerd aan dat geslacht, en bedoelt Jezus alleen zijn eigen generatie, of gaat het over heel het mensengeslacht, van Adam tot nu toe?

De vertalingen willen het ons graag goed inpeperen. 'Ongelovig', dat hebben de meesten, maar bij het andere woord gaan ze los: het geslacht is pervers (Engelse vertalingen), ontaard (Herziene Statenvertaling, Naardense Bijbel), verkeerd (Statenvertaling, NBG), dwars (NBV), verwrongen (Wumkes). Je hoort het wel, dat komt nooit meer goed met de mensen, wát een teleurstelling voor Jezus met zijn messiaanse boodschap.

Maar het werkwoord waar al die weergaven op teruggaan, betekent: ergens een draai aan geven, omdraaien, verdraaien ook, verwarren. Dus Chouraqi komt er het dichtst bij met *dévoyé*, dat is: van het goede pad geraakt, en ik heb het maar gehouden op de grondbetekenis van het werkwoord: 'mensengeslacht zonder geloof en verward'.

Want ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat Jezus hier en ook op andere plaatsen in het evangelie een heel andere toon aanslaat dan uit de vertalingen blijkt. Milder dan wat de eindversies van bisschoppencolleges of commissies van protestantse fatsoensrakers ervan maken. Het mensengeslacht is niet verdorven of ontaard, maar het is het spoor bijster. Jezus citeert in deze woorden Mozes in Deuteronomium (32:5), maar met erbarmen. Wie anders vertaalt, geeft zijn eigen kijk weer, niet de woorden en de intentie van Jezus.

Elke keer dat in het Mattheüsevangelie de term 'kleingelovige' valt, hoor ik er iets in wat met een glimlach en lichte vertedering gezegd wordt, bijvoorbeeld in de Bergrede (6:30), en tegen Petrus als die door het water zakt waar hij eerst zo briljant overheen stooft (14:31). 'Groentjes in de kunst van het vertrouwen', wat hebben jullie nog een weg te gaan. In die geest is het gezegd.

En dat geloof in/vertrouwen op is altijd geloof in Gód, vertrouwen op zijn macht om ons te bevrijden. Niet in het bewerkstelligen van je eigen heil, of iets concreets dat door eigen geloof moet worden binnengehaald.

ONBEDAARLIJK

Dit alles maakt dit verhaal, met al het andere uit Tenach en Evangelie, tot 'wonderen onbedaarlijk'. Dat is een woord dat we vooral gebruiken bij de wat deftiger aanduiding van een lachbui: ik heb onbedaarlijk gelachen.

En Oosterhuis gebruikt het dus bij het bijbelse begrip wonderen. Die zijn voor ons wel eens wat ongemakkelijk, vooral als ze opduiken in gesprekjes als mensen horen dat je naar de kerk gaat of er anderszins wat aan doet – de term is trouwens dat je er 'nog' aan doet; de moderne weldenkende, a-religieuze mens geeft met dat woordje 'nog' te kennen dat er hoop is: nu doen die vreemde mensen dat nog, maar ze zullen net als wij ooit tot hoger inzicht komen. Dus wordt in 'o, geloof jij nog?' de vraag gesteld of je de schepping in zes dagen, de wonderbare broodvermenigvuldiging, alsmede het overleven van een menselijk wezen in een walvisbui en de opstanding van de doden voor waar aanneemt, 'nóg' dus.

Dan zitten we in de niet erg poëtische sfeer van het moeten verklaren van het wonder of nog erger, van de uitleg dat die tamelijk primitieve mensen van het Oude en Nieuwe Testament dat soort zaken nu eenmaal nodig hadden – en wij dus niet meer.

Maar die wonderbaarlijke verhalen, van wat helemaal niet kán volgens de natuurwetten, van wat ingaat tegen onze opvattingen en ervaringen, die verhalen die kindergoed doen glinsteren, die spanning oproepen en bevrijding tot gevolg hebben, die zijn onbedaarlijk, niet tot bedaren te brengen, als de zee vanaf windkracht 6, als meisjes in groep 8 die de slappe lach hebben.

De wondertekenen van de bijbel, al zijn we er verlegen mee, die zeggen ons dat er veel niet kán, maar toch zo ís. Het bestaat niet en toch is het zo gebeurd. Is het echt zo gebeurd? Dat weet ik niet, maar ik weet wel dat er zaken zijn die, om ze echt goed te snappen, andere woorden en hogere taal vragen dan de alledaagse. Als iemand vraagt 'wat zie je toch in mij?', dan kun je niet antwoorden in zakelijke termen, stel je voor. 'Nou, je hebt een goed inkomen, je uitgavenpatroon strookt wel met het mijne, en op je smaak is niets aan te merken.'

Als je op die toer gaat, kan je het wel vergeten. Als het echt uit het hart komt, dan komen er onzinnige vergelijkingen, waarin lichamelijke en geestelijke hoogtes en dieptes worden bereikt, zo dat er soms zelfs nieuwe woorden voor moeten worden uitgevonden.

De bijbel lijkt meer op zo'n liefdesverklaring dan op een notarieel bekrachtigd bewijs van geschiktheid.

De vraag 'geloof je dat nog?' heb ik één keer in de omgekeerde richting kunnen gebruiken, aan de Zuidas, tijdens een van de avondjes die Ruben van Zwieten daar organiseert. Goede sfeer, lekker eten, ontspannen van gedachten wisselen. In die sfeer kon het wel dat ik bij een pleidooi van een van de tafelenoten vóór een totaal vrije marktwerking verbaasd vroeg: 'Geloof je daar echt nog in?'

Ja, en hij was van dat geloof ook niet af te brengen, hoezeer zijn tafelenoten er ook tegenin gingen en met voorbeelden kwamen waarin de gedeeltelijke vrije marktwerking al bleek te ontsporen, laat staan wat een totale vrijheid op de markt teweeg zou brengen.

WIJ NU

Daarmee zitten we meteen bij ons, nu. Want nog ongehoorder dan de bijbelverhalen en nog onbedaarlijker dan de wonderen, is wat op ons af en over ons heendert in dit leven, deze tijd. Mijn ongelooft betreft zich nooit op wat er in de bijbel staat, maar wel op wat er om me heen gebeurt. Het bestaat niet en toch gebeurt het.

Twee voorbeelden van zaken die op één dag in de afgelopen week gebeurden, waar ik de persberichten van zag.

Voor vijfhonderd mensen in Zeeland is er tot het eind van het jaar geen psychologische of psychiatrische hulp meer beschikbaar. Als verklaring voor dit ongehoorde medische wanpresteren wordt gezegd dat 'de verzekeraar te weinig zorg had ingekocht'. Ik snap niet hoe dat geregeld is, hoe dat moet werken, maar de combinatie van de woorden 'zorg' en 'inkopen', dáár passen de woorden pervers en ontaard goed bij. Dat kan toch niet? Toch gebeurt het. En dat daaruit nog iets goeds zou kunnen voortkomen in dit zogenaamde zelfregulerende systeem, gelóóft iemand dat nog?

Voorbeeld twee. Een Armeense moeder die was uitgeprocedeerd is uitgezet (dat zijn al twee ongehoord onfatsoenlijke woorden), terwijl haar kinderen van 12 en 11 jaar niet bij haar waren. Die waren ondergedoken, want het was niet zeker of die hier ook illegaal waren of niet. Ze zijn nu onder de hopelijk goede hoede van een voogdij-instelling, Nidos. De woorden ondergedoken en illegaliteit maken dat ik, terwijl ik nooit veel zie in vergelijkingen tussen wat er nu gebeurt en wat er vijfenzeventig jaar geleden gebeurd is, toch even besef dat er in dit land bedenkers van wetten en uitvoerders van wetten zijn die van geluk mogen spreken dat ze niet tóen leefden. Ik heb een boos vermoeden van welke partij ze dan lid zouden zijn geweest. Dat geldt natuurlijk niet voor alle overheidsdienaren, bij wie er goed-vaderlandse weersin en protest is tegen de onmenselijke kant die het uitvoeren van misplaatste wetten gekregen heeft, maar wel voor de meelopers en klakkeloze uitvoerders van uitzettingen en detentiehandhavers. Met 'we hebben dat nu eenmaal met z'n allen besloten en dan moeten we ons er ook aan houden', redden we het echt niet. Bovendien is het nooit waar. Sommige dingen worden in een heel andere, hardere vorm uitgevoerd dan ze besloten zijn en van 'met z'n allen', favoriet refreinnetje van bestuurders, klopt niets. Er is nooit iets wat wij hier met zijn allen besluiten. Soms is er voor sommige zaken een lichte meerderheid aan te tonen en over al het andere zijn we het met z'n allen niet eens. De voordelen daarvan zijn groter dan de nadelen.

WONDEREN

Terug naar de dingen die niet kunnen en toch gebeuren en die iets goeds opleveren. De wonderen.

Met onze oren horen wij de ongehoorde verhalen, we voelen ons erin opgenomen, het onmogelijk zware hoeven wij niet meer te dragen, onze honger en dorst wordt gestild in de woestijn. Zo delen we in de onbedaarlijke wonderlijkheid, we worden haar deelachtig.

‘Het is vol wonderen om u heen’, zegt een lied van Barnard (655 in de nieuwe bundel) en zo is het. Wie zich uitsluitend richt op de grote wonderen, de mirakelen, die mist de kleine.

Wie wacht op het grote wonder, blijft zonder.
Wie het kleine ziet, die niet.

Een van de dominees uit mijn studententijd, Hans van der Werf in Utrecht, kreeg kanker toen hij 53 was, en ontving in het ziekenhuis stapels brieven van de leden van zijn gemeente. In die brieven stond dat ze voor hem baden, om het wonder waar hij zelf ondanks zijn grote nuchterheid toch ook wel even naar had uitgezien. Hij schreef in zijn ziekenhuisperiode brieven terug, die in het kerkblad verschenen. In één ervan bedankt hij voor alle liefdevolle aandacht en voor de goede wensen, maar, vervolgt hij: ‘U moet liever niet bidden dat er een wonder gebeurt. De waarheid is dat ik niet beter kan worden. Toen ik dat zelf echt besepte en probeerde te aanvaarden dat er geen groot wonder zou komen, gingen mijn ogen ineens open voor de kleine wonderen: dat een nachtzuster lief kwam vragen of ik wat wilde drinken, dat anderen de tijd namen om even bij je te komen zitten. Dat je lichaamsfuncties ‘t allemaal weer gaan doen na een operatie.’ Het is vol wonderen om u heen.

TOT BESLUIT

Bij Van der Werf, die vertelt hoe hij het zelf onderging, gaat het nog net. Maar als je dat buiten zo’n volledig existentiële samenhang doet, de kleine wonderen bij name noemen, krijgt het gauw iets braafs en kneuterigs. In liedjes gaat het soms ook nog: Louis Armstrong in ‘What a wonderful world’ zong ‘I see friends shaking hands’, ‘Ik zie vrienden elkaar begroeten, blij elkaar te zien. Ze vragen hoe het gaat en zeggen daarmee: ik hou van je.’

Houd de ogen, oren en harten open voor alle wonderen in het gewone, in alles wat zomaar gebeurt, maar waar je diep door bewogen kunt zijn als je je realiseert wat het in feite voor goeds en groots is.

Dat zet je aan tot het doen van wat gedaan moet worden.

En dit is, op de valreep want de preek is bijna uit, nog het moment waarop u denkt: o, nu komt er nog een serie zinnen over wat we moeten en niet mogen. Maar nee. Ik hoorde dat de rondleider van het Joods museum in Kopenhagen, Mitswa heet het, de naam van zijn museum vertaalt met ‘goede daad’. Soms is er een wijsneus die dat wil verbeteren. Want mitswa betekent ‘gebod’. ‘Ja,’ zegt de rondleider dan, ‘dat zeg ik: goede daad.’ Want geboden moet je doen en wat verboden is, moet je nalaten. Maar goed doen gebeurt uit vrije wil. Daar zit geen moeten bij.

De psalm en de evangeliëlezing zijn woorden voor onderweg.

Wie zich maar al te thuis voelt in deze wereld, in zijn of haar leven, die kan er niet veel aan hebben. Jezus, die verheerlijkt is op de berg en, terug in het dal, een mensenkind heeft teruggegeven aan het leven, is de mensenzoon die geen plek heeft waar hij het hoofd kan leggen (8:20). Het geldt voor alle mensen-

kinderen. We zijn er niet. We zijn soms helemaal nergens. De psalm wil het volk van God op de lange reis onderweg naar de bestemming de ongehoorde verhalen en wonderen onbedaarlijk niet laten vergeten, het is proviand voor de lange tocht.

In die positie verkeren wij, voorbijgangers op aarde, 'vreemdelingen in schande en in scha'. Daarom doen wij nu het enige wat we in het geloof echt moeten: wij moeten Gode zingen.

Zo moge het zijn.